The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2601

Number: 29 , p. 271-292, Autumn III 2014

KARS İLİ'NİN İDARİ COĞRAFYA ANALİZİ

THE ADMINISTRATIVE GEOGRAPHIC ANALYSIS OF KARS PROVINCE

Yrd. Doç. Dr. Sinan KOCAMAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD

Özet

Yeryüzündeki siyasi birimleri oluşturan devletleri idari bakımdan inceleyen araştırma alanı olan idari coğrafya, yaptığı araştırmalarla başta yöneticiler olmak üzere maliyecilere, ekonomistlere, sanayi ve ticaretle uğraşanlara coğrafi mekânın idari birimlerini tanıtmak suretiyle büyük faydalar sağlamaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin mülki idari bölümlerini oluşturan birimlerin analizinin yapılması, ülkemizin idari coğrafyasının daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra bir yerin sürdürülebilir anlamda kalkınması amacıyla yapılacak rasyonel esaslara dayalı planlamalarda mevcut idari yapı ile bu yapı sonucu ortaya çıkan avantaj ve dezavantajların bilinmesi de önem arz etmektedir.

Kars İlinin idari coğrafya açısından araştırılmasını konu edinen bu çalışmayla öncelikle idari coğrafya ile ilgili kavramlar ve tanımlamalar ele alınarak Kars ve çevresinin tarihsel süreç içerisindeki idari yapısı incelenmeye çalışılması hedeflenmektedir. Ayrıca günümüzdeki idari bölünüş, kentsel idari alanlar ve köy idari alanları idari coğrafya yönünden ele alınarak ayrıntılı olarak incelenecektir.

Kars İli, 9.939 km²'lik yüzölçümü ile ülkemiz topraklarının yaklaşık % 1,2'lik kesimini kapsamakta olup, yüzölçümü büyüklüğü itibariyle Türkiye'de 30. sırada yer almaktadır. İdari olarak Merkez İlçe haricinde yedi ilçenin (Akyaka, Arpaçay, Digor, Kağızman, Sarıkamış, Selim ve Susuz) yer aldığı ilde 381 köy idari alanı ve 9 kentsel idari alan (biri Kars Merkez İlçe, yedisi ilçe merkezlerinde, 1'i de belde olmak üzere) bulunmaktadır.

Ülkemizde idari coğrafya üzerine yapılmış olan çalışmalar az sayıda olup, bu tür çalışmalar yakın bir zamanda yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışma da, bu alanda başlayan diğer çalışmalar gibi ülkemizin daha iyi tanınmasına katkı sağlama amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel İdari Alan, Kırsal İdari Alan, İdari Coğrafya, İdari Yapı, Kars

Abstract

Administrative Geography is analysing states, which form the political units, in terms of their administrations benefits firstly to administrators,

financiers, economists, industrialists, and traders by introducing administrative units of geographical space. Thus, it is very significant to analyse administrative units forming the civilian administrative units so as to understand administrative geography of our country. However it is quite prominent to consider current administrative structure and advantages and disadvantages occurring as results of this administrative structure in plans based on rational facts for the purpose of continuing development of a limited and determined place.

This study, which mentions about researching Kars Province in terms of administrative geography, first and foremost will try to explain the administrative structure of the area from the perspective of historical process by explaining concepts and definitions about administrative geography. Also, current administrative division of Kars Province, urban administrative areas and rural administrative areas will be analysed in terms of administrative geography.

Kars Province with 9.939 km² surface area covers % 1,2 of our country is the 30th biggest province in Turkey. Apart from the central district, there are seven districts (Akyaka, Arpaçay, Digor, Kağızman, Sarıkamış, Selim ve Susuz) with 381 villages and 9 urban administrative areas (One is Kars Central District, 7 main districts, and 1 town)

In our country, there are few studies on administrative geography and these kinds of studies have started recently. We hope that this study- as the other studies in this area- will also contribute to introduction of our country.

Key Words: Urban Administrative Areas, Rural Administrative Areas, Administrative Geography, Administrative Structure, Kars

1. Giriş

İdarî coğrafya; uluslararası platformda siyasi nitelik taşıyan devletlerin egemenlikleri altındaki ülke arazilerinin yönetimi ile ilgili esasları, coğrafi ortamla ilişkili olarak ele alan bir beşeri ve ekonomik coğrafya alt disiplini olarak tanımlanmaktadır (Özcağlar, 2011: 4).

Başka bir ifadeyle merkezi bir egemen gücün denetimi ve yönetimi altında, ulusal-uluslararası ilişkiler ve jeo-politik potansiyellere dayalı olarak örgütlenmiş, merkezi idareye tâbi olmakla birlikte kendi içinde idarî özerklik ve yerleşmeler kademelenmesi göstere(bile)n alt siyasal-yönetsel yapılanmaların belirli ve tanımlı bir bölge üzerindeki mekânsal yansımaları olarak tanımlanmaktadır (Özcan, 2005: 75).

Coğrafyanın salt bilim karakterli dalları yanında eşit şartlarda yer almasa bile idari coğrafyanın memleketi idare edenlere, maliyecilere, iktisatçılara, sanayi ve ticaretle uğraşanlara tek kelime ile memleketi yakından tanımak isteyenlere bilgi vermek suretiyle büyük faydalar sağlayacağı tabiidir. Hatta bir bakımdan idari coğrafyanın sağladığı bilgilerin yalnız pratik olmakla kalmayıp, bilimsel özellikler de taşıdığını söylemek mümkündür. Hatta bir bakımdan idari coğrafyanın sağladığı bilgiler yalnız pratik olmakla kalmayıp, bilimsel özellikler de taşıdığını söylemek mümkündür (Darkot, 1961: 1; Özcağlar, 2005: 3). Devletin yönetim yapısı gereği ülke

topraklarında yapılmış veya yapılacak idari düzenlemelerin ve doğal coğrafya koşullarının sosyo-ekonomik yapıya uygun olup olmadığını araştırarak bu yönde yapılacak planlamalara yön vermektedir (Koday ve Erhan, 2008: 232).

Adından da anlaşılacağı üzere coğrafyanın bu araştırma alanında yeryüzünde siyasi birimler meydana getiren varlıklar (devletler), idari bölümleri bakımından incelenir. Bu inceleme muhtelif siyasi birimleri karşılaştırmak şeklinde yapılabilir. Bilindiği gibi ülkemizdeki en büyük idari taksimat il olduğundan illerin tek tek ele alınarak incelenmesi ülkemizin idari coğrafyasının daha iyi anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Koday ve Erhan, 2008: 232). Bunun yanı sıra idari taksimat oluşturulmasında ve oluşturulduktan sonra ortaya çıkan aksaklıkların tespit edilmesi ve giderilmesi açısından da önemlidir (Yürüdür ve Başıbüyük, 2002: 84; Yazıcı vd., 2010: 111).

2. Araştırma Sahası

Araştırma sahasını oluşturan Kars İli; ülkemizin kuzeydoğusunda Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Matematik konum olarak 39° 22' - 41° 37' kuzey paralelleri ile 42° 10' - 44° 49' doğu meridyenleri arasında yer alır (MSB, 1973). İlin yüzölçümü 9.939 km² olup, ülkemiz topraklarının yaklaşık % 1,2'lik kısmını kaplamakta olup, yüzölçümü büyüklüğü itibariyle Türkiye'deki 81 il arasında 30. sırada yer almaktadır. İl merkezi Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 14 il sıralamasında ise Erzurum (25.066), Van (21.334), Malatya (12.146), Erzincan (11.746) ve Ağrı'dan sonra (11.376) 6. sırada yer almaktadır (HGK, 2014: 6).

Kars İli; doğudan Ermenistan Cumhuriyeti (Kuzeyden güneye; Şirak, Aragatsotn, Armavir idari bölgeleri), batıdan Erzurum İli, kuzeyden Ardahan İli, güneyden ise Iğdır ve Ağrı illeri ile çevrilidir.

Tablo 1. Kars İlinin Çevresindeki İdari Birimler

Yön	Komşu İdari Üst Birim	Komşu İdari Alt Birim
Doğu	Ermenistan Cumhuriyeti	Şirak (Gümrü), Aragatsotn (Ashtarak), Armavir (Armavir) İdari Bölgeleri
Batı	Erzurum İli	Horasan ve Şenkaya ilçeleri
Kuzey	Ardahan İli	Merkez İlçe ile Göle ve Çıldır ilçeleri
Güney	Iğdır İli	Tuzluca İlçesi
Güney	Ağrı İli	Merkez İlçe ve Eleşkirt ilçesi

Kaynak: MSB, 1973.

Ülkemizin en doğusunda yer alan il toprakları; doğudan kuzey-güney doğrultusunda akarak Türkiye-Ermenistan sınırını çizen Arpaçay Irmağı, batıdan Allahuekber Dağları, güneyden Aras Güneyi Dağları, kuzeyden ise Ardahan Yaylası doğal sınırıyla çevrilidir. Büyük kesimini Erzurum-Kars Platosunun düzlüklerinin oluşturduğu il topraklarında ortalama yükselti 2000 m'ye ulaşmaktadır (Arınç, 2011: 117).

Yükselti genel olarak batıdan doğuya doğru azalmaktadır. Sarıkamış çevresindeki düzlük alanlarda 2000 m'yi aşarken Kars Kentinde 1750 m civarında Akyaka'da ise 1480 m'ye kadar gerilemektedir. İlin güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan Aras Vadisi'nde ise yükselti 1100 m'ye kadar gerilemektedir (Digor-Gaziler yol ayrımı).

Kars İli toplamda 300.874 nüfusa sahip olup, nüfus bakımından Türkiye'deki 81 il içinde 59. sırada yer almaktadır. İl merkezleri Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan 14 il içinde ise Van (1.070.113), Erzurum (766.729), Malatya (762.538), Elazığ (568.239), Ağrı (551.177), Muş (412.553) ve Bitlis'ten (337.156) sonra 8. sıradadır (TÜİK, 2014). Türkiye'nin aritmetik nüfus yoğunluğu 2013 yılı rakamlarına göre 94,11 iken Kars İlinde km2'ye düşen insan sayısı 30,27 kişi olup, Aritmetik nüfus yoğunluğu sıralamasında 81 il içerisinde Türkiye'de 71. sırada yer almaktadır.

İl merkezini oluşturan Kars Kentinin, Cumhuriyetin ilanının ardından 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 13.901 olan nüfusu, 1997 yılında 93.038 kişiye ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren gerilemeye başlayan nüfus 2010 yılında 73.826'ya kadar gerilemiştir. Son yıllarda az bir oranda artış gösteren kent nüfusu 77.164'e ulaşmıştır. Kars Kenti (2013 yılı itibariyle) nüfus bakımından Türkiye'de bulunan 81 il merkezi sıralamasında 65. sırada yer almaktadır. İl merkezi Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 14 il içinde ise 10. sırada yer almaktadır (D.İ.E, 1927-1997; TÜİK, 2014).

Tablo 2. Kars İlinin ve Komşu İllerin Yüzölçümü-Bazı Nüfus Özelliklerinin Karşılaştırılması

İl	Yüzölçümü	Yüzölçümü Türkiye Sırası	Nüfus Miktarı	Nüfus Miktarı Türkiye Sırası	Nüfus Yoğunluğu	Nüfus Yoğunluğu Türkiye Sıralaması
Kars	9.939	30	300.874	59	30,27	71
Ağrı	11.376	26	551.177	38	48,45	58
Erzurum	25.066	4	766.729	26	30,58	70
Iğdır	3.546	75	190.424	73	53,70	50
Ardahan	5.156	65	102.782	79	19,93	78

Kaynak: 2013 TÜİK (ADNKS) Nüfus Sayımı Sonuçları ve HGK 2014 Verilerinden Hesaplanmıştır.

Kars İli göç olgusunun ülkemizde yoğun yaşandığı yerleşmelerden biridir. Başta büyükşehirler olmak üzere diğer kentlere yoğun göç hareketleri görülür. Kars İli, göç istatistiklerinde de Türkiye'de ön sıralarda yer almaktadır. Göç olgusunun ana nedeni istihdam koşullarının yetersizliği ve işsizliktir.

Sosyo-ekonomik açıdan ülkemizin en geri kalmış illerinden biri olan Kars İlinin ekonomisi, temelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ayrıca bu sektörlere bağlı olarak gelişen ticaret ve hizmetler sektörü ildeki en önemli istihdam alanlarını oluşturmaktadır.

Son yıllarda eğitim ve turizm sektörlerinde önemli gelişmeler yaşanmış olmasına karşın, temelde ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmakta olan ilde son yıllarda uygulanan tarım politikaları nedeniyle işsizlik oranları giderek artmaktadır.

Harita 1. Kars İli ve Çevresinin Lokasyonu

3. Veri Kaynakları ve Yöntem

Araştırmamız bir idari coğrafya çalışması olduğu için öncelikle idari coğrafyanın tanımı yapılmış, sonrasında idari coğrafyanın ve idari coğrafyacıların ülke yönetimiyle ilgili kişi ve kurumlara sağlayacağı katkı konusu tartışılmıştır. Araştırma sahasında yerleşme tarihi çok eski devirlere dayanmasına karşın idari yapı ile ilgili bilgi ve belgeler Osmanlı Devleti ve sonrasına aittir. Dolayısıyla idari gelişimde Osmanlı Devleti ve sonrası esas alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin idari teşkilat yapısı içinde mülki (merkezi) ve mahalli (yerel) idarenin yeri ve yönetim organizasyonu hakkındaki bilgiler, idari ünitelerin, köy idari alanı, kent idari alanı tanımları doğrudan 1921, 1924 ve 1982 anayasalarından, 5442 sayılı İller İdaresi Kanunundan, 442 sayılı Köy Kanunundan ve 5216-5272-5393 sayılı yeni belediye kanunları ile 3194 sayılı İmar Kanunu ve Plansız Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nden elde edilmiştir.

Kars İlinin idari gelişimi ise araştırma sahası ile ilgili temel kaynakların yanı sıra İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü İl ve İlçe Kuruluş Tarihleri Envanterinden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan 2007 yılı öncesine dair nüfus bilgileri Devlet İstatistik Enstitüsü (D.İ.E.) verilerinden, güncel nüfus bilgileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden temin edilmiş, ilçe yüzölçümleri, ilçe, belde, bucak, köy sayıları türü bilgiler ise Harita Genel Komutanlığı İl ve İlçe

Yüzölçümleri Envanteri ve İller İdaresi Genel Müdürlüğü Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanterinden alınmıştır.

Kentsel idari alanlar ve köy idari alanları ile ilgili olarak Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, İl Mahalli İdareler Müdürlüğü ve İl Özel İdare Genel Sekreterliği'nin ilgili birimleriyle görüşülmüş ancak bu konu ile ilgili olarak oluşturulmuş bir envanter çalışmasının olmadığı tespit edilmiştir. İlde bulunan 9 belediyenin ilgili birim yetkilileriyle mülakatlar yapılarak belediye sınır alanları ve mücavir alanları bilgileri temin edilmeye çalışılmış, bu bilgiler ışığında kentsel idari alanlar ve köy idari alanları hesaplanmıştır.

Ayrıca idari sorunların tespitinde bilirkişilerle ve yerel halkla yapılan mülakatların yanı sıra arazi uygulamaları yapılarak sorunlar sahada gözlemlenmeye çalışılmıştır.

4. Osmanlı Dönemi İdari Durum

Osmanlı Devleti döneminde değişik süreçlerde farklı şekillerde adlandırılsa da beş kademeli bir idari yönetim sistemi uygulanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde bu idari bölünüş sistemi Rumeli'ye geçişle birlikte 1362 yılında kurulan Rumeli ve Anadolu Beylerbeyliklerinin tanzim edilmesiyle başlamış, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar devam etmiştir (Özçağlar, 2011: 113).

En büyük idari üniteyi oluşturan Vilayetler (daha önceleri eyalet ve beylerbeyliği şeklinde adlandırılmaktaydı.) oluşturmaktaydı. Vilayetler Mutasarrıflıklardan (daha önceleri liva ve sancak şeklinde adlandırılmaktaydı.), Mutasarrıflıklar; Kazalardan, Kazalar; Nahiyelerden, Nahiyeler ise Köylerden (Karye olarak ta adlandırılmıştır) oluşmaktaydı (Sanal, 1997: 175-176).

Tablo 3. Osmanlı Devleti Dönemi İdari Yapısı ve Cumhuriyet Dönemindeki Karşılığı

Osmanlı İdari Taksimatı	Türkiye Cumhuriyeti İdari Taksimatı
Vilayet (Beylerbeyliği - Eyalet)	-
Mutasarrıflık (Sancak - Liva)	İl
Kaza	İlçe
Nahiye	Bucak (İşlevsiz)
Köy (Karye)	Köy

Kaynak: Sanal, 1997: 175-176; İçişleri Bakanlığı, 1976: 10.

Kars ve çevresi Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı-İran Savaşları sonunda Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyeti sonunda merkezi Ahıska olan Kars'ın kuzey kesimi ve bugünkü Ardahan ve Tiflis'i içine alan Çıldır Eyaleti ile Kars Merkez'den başlayıp, Aras Vadisi'nin tamamını, Nahcivan ve bugünkü Ermenistan topraklarının bir kısmını kapsayan Kars Eyaleti oluşturulmuştur (Tönük, 1945: 59-61; İnbaşı, 2006: 77).

Tablo 4. Kanuni Döneminde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki İdare Birimleri (1678–1691).

Eyaletler	Sancaklar
Çıldır	Çıldır, Olti, Harmuş, Ardahan, Hacerek (Göle), Boshu (Posof), Mahicil, İcare, Penk, Bertker
Kars	Kars, Rahcuvan, Zar, Şaz, Keçvan, Kağızman, Şurekul

Kaynak: Tönük, 1945: 59-61; Karagel, 2010: 50.

XIX. yüzyıla kadar idari olarak Eyalet statüsünde olan Kars, XIX. yüzyılın ilk otuz yılında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşlarında (1806-1812, 1828-1829) Rus istilalarına maruz kalmıştır. Edirne Anlaşması (1829) ile büyük bir kesimi Ruslara bırakılan Çıldır Eyaleti'nin geri kalan toprakları Oltu Sancağı adıyla Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır. Osmanlı-Rus Savaşları sonunda bölgede yaşanan göçlerle ekonomik potansiyeli zayıflayan Kars Eyaleti de sancak statüsüne alınarak 1833 yılında Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1846 yılında yayınlanan ilk Devlet Salnamesine göre, Anadolu toprakları 18 eyalet ve 53 sancağa ayrılmıştı. Kars İli, bu idari teşkilat bünyesinde oluşturulan Erzurum Eyaleti'nin 5 sancağından birini oluşturmaktaydı (Kırzıoğlu, 1953: 549; Demirel, 2008: 253).

Tablo 5. Osmanlı Devleti ilk Devlet Salnamesine göre Erzurum Eyaleti (1846).

Eyalet	Sancaklar
Erzurum	Erzurum, Bayazıt, Çıldır, Kars, Van

Kaynak: Tönük, 1945: 110; Karagel, 2010: 50.

Eyalet ve sancaklardan oluşan mülki bölümler 22.09.1858 tarihli "*Vulatı İzam ve Mütesarrıfini Kiram ve Kaymakamların ve Müdürlerin Vazifelerini Şamil Talimat*" ile dört kademeye (eyalet-sancak-kaza-karye) ayrılmıştır (İçişleri Bakanlığı, 1976: 10). 1864'te kabul edilen Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesi ile Anadolu'daki mülki taksimat düzeni yeniden yapılandırılmış, Eyaletlerin yerini Vilayet adı verilen idari ünite almıştır. Bu taksimat ile ülke 16 vilayet, 36 sancak ve 16 özel statülü sancaktan teşekkül etmiştir. Kars ve çevresi de bu idari yapılanma içinde Erzurum Vilayeti'nin 7 sancağından birini oluşturmaktaydı. 8 kazası bulunan sancak 1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda işgale uğrayana kadar bu statüde devam etmiştir (Karagel, 2010: 50).

Tablo 6. 1864 Teşkil-i Vilâyet Nizamnamesine göre Erzurum Vilayeti İdari Taksimatı.

Vilayetler	Sancaklar	Kazalar
Erzurum	Merkez	Nefsi Erzurum, Pasini Ulya, Pasini Süfla, Tekman, Hanos, Tercan, Kiğı, Göynük, Bayburt, İspir, Tortum, Keskim
	Çıldır	Çıldır, Şavşat, Mirhav, Tavusker, Ardenuç, Mihaçil, Livana (Artvin), Göle, Poshev, Erdahan, Mamervan, Penk, Oltu
	Kars	Kars, Karatuht, Zaroşat, Nevahii Şarki, Akbaba, Şuregil, Keçvan, Kağızman

	Beyazıt	Beyazıt, Diyadin, Hamur, Abtal, Batnus, Şiran, Eleşkirt, Ahtat, Karakilise (Ağrı)
	Hakkâri-Van	Aşayir Van, Nevahi Çölemerik, Hoşap, Nevahi Aşiret Parkiri, Albak, Mukus, Karcikan, Vustan, Nevahi Gevar, Şemdinan, Orman, Şitak, Norduz, Adilcevaz, Gevaş, Aşiret Taifei Yezidi, Mahmudi, Aşiret Kotur
	Muş	Van, Muş, Nahiye-i Mutki, Bitlis, Malazgirt, Bulanıklar, Nahiye-i Vartol, Enir, Ahlatlariyle, Conkur, Mülhakati Muş, Hoytu
	Erzincan	Erzincan, Çarsancak, Kercans, Kemah, Korzican, Ovacık, Mazgirt, Kuruçay

Kaynak: Tönük, 1945: 160-169; Karagel, 2010: 50.

5. Çarlık Rusya'sı Dönemi İdari Durum

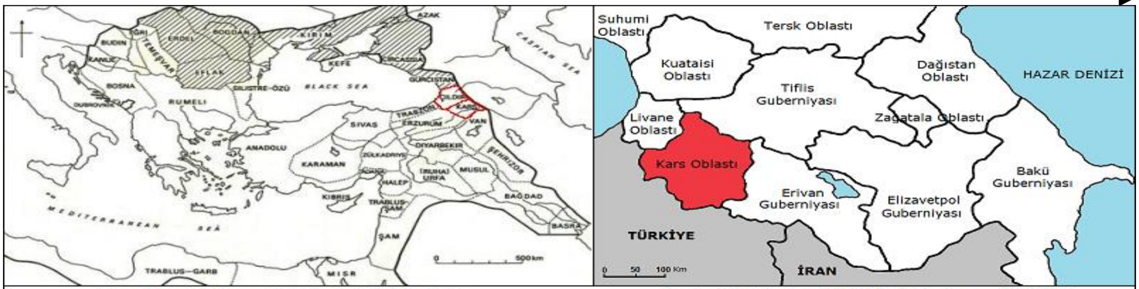
1877 yılında başlayan 93 Harbi olarak adlandırılan Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Kars, 17 Kasım 1877 tarihinde Rus işgaline uğramıştır. Savaş sonunda yapılan Berlin Anlaşması'yla Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak Kars, Ardahan, Batum ve Artvin sancaklarını Rusya'ya vermiştir. Bu anlaşmayla bölge Elviye-i Selâse (üç sancak) olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Anlaşmanın sonucunda Kars ve çevresinin de yer aldığı Elviye-i Selâse'de 40 yıllık Rus Çarlığı dönemi başlamıştır (Kırzıoğlu, 1953: 549).

Rus Çarlığı idari olarak Genel Valiliklere ayrılmıştı. Genel Valilikler Guberniyalar (Vilayet) ve Oblastlar'dan (2. derece bölge) meydana gelmekteydi. İşgalin ardından Kars ve çevresi, merkezi Tiflis olan Zakavkazya Genel Valiliğine bağlanmış olup, idari yapılanmada Batum ve Artvin (Livane) Oblastı; Zakavkazya Genel Valiliği'nin 7 guberniyasından biri olan Tiflis Guberniyası'na bağlanırken Kars ve Ardahan'a özel statü verilerek Kars Oblast'ı oluşturulmuş, bölge bir guberniyaya dâhil edilmeden doğrudan Zakavkazya Genel Valiliği'ne bağlanmıştır. Rus Çarlığı idari sistemine göre Oblastlar ise Okrug adı verilen idari alt birimlerden oluşmaktaydı. Kars Oblast'ı 4 Okrug'tan oluşmaktaydı. Kars Oblast'ının yüzölçümü 16,473 km^2 olup, bugünkü Kars ve Ardahan illerinin tamamıyla Erzurum İlinin Şenkaya, Oltu ve Olur ilçelerinin tamamını, Narman İlçesinin bir kısmını, Artvin'in Şavşat ve Ardanuç ilçelerini kapsıyordu (Demirel, 2008: 255).

Tablo 7. Bölgedeki Okruglar ve Alt Birimleri.

Oblast	Okrug	Alt Birimler
Kars	Kars	Merkez, Salanlug (Sarıkamış), Şureğul (Argino), Zaroşad, (Grenada), Arbahin
	Kağızman	Merkez, Horasan, Nahıçev
	Ardahan	Merkez, Poshov (Digor), Çıldır (Zarzini), Felshi
	Oltu	Merkez, Taushe (Olur)

Kaynak: Demirel, 2008: 255.

Osmanlı Devleti Kars ve Çıldır Eyaletleri 1678 - 1691 | Rus Çarlığı Tiflis Genel Valiliği İdari Yapılanması 1878-1917

Harita 2. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kars İli İdari Yapılanması (Kaynak Wikimaps)

1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Elviye-i Selâse'nin geri alınması ve Türk Dünyası'yla bütünleşmeyi hedefleyen 3. Ordu'nun Sarıkamış Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanınca Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetleri 1915-1916 yıllarında Rus istilasına uğramıştır.

1917'de patlak veren Bolşevik İhtilali hem Çarlık yönetiminin, hem de Osmanlı Devleti'nin coğrafi ve siyasi geleceğini değiştirmiştir. Rus Çarlığı, 3 Mart 1918'de İttifak Devletleriyle imzaladığı Brest-Litovsk Anlaşması ile 1878 sınırına dönerken anlaşmanın 4. maddesi ile ordusunu Elviye-i Selâse'den tahliye ederek ahaliye kendi kaderini belirleme hakkı tanımıştır. Bu durumdan yararlanarak bölgeyi denetimi altına alan Osmanlı Devleti yeni bir idari yapılanma hazırlığı yaparken Mondros Ateşkesi hükümleri gereğince 1914 sınırlarına çekilmiştir (Kırzıoğlu, 1953: 549).

Osmanlı Ordusunun çekilmesinin ardından çeşitli şura ve kongrelerle örgütlenen Türk halkı, Kars hükumet merkezi olmak üzere Artvin, Ardahan, Batum, Gümrü, Sarıkamış, Nahcivan, Ordubad ve Iğdır'ı sınırları içine alan Güneybatı Kafkas Geçici Hükumetini kurmuştur. Bölgede bulunan İngilizler hükumet çalışmalarına kısa bir süre izin vermiş, ancak 13 Nisan 1919'da Kars'ı işgal ederek bu hükumetin varlığına son vermiş, hükumet üyelerini tutuklayarak Malta'ya sürmüştür. İngilizler bir süre sonra Kars'ın yönetimini Taşnaksutyun Ermeni Devrimci Federasyonu tarafından kurulan De Facto Demokratik Ermeni Cumhuriyeti hükumetine devrederek bölgeden çekildiler (Kırzıoğlu, 1953: 549).

TBMM Hükumeti emriyle 29 Eylül 1920'de harekete geçen Kâzım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu 30 Ekim 1920'de Kars'ı alarak Gümrü'ye ilerleyince Ermeniler barış istedi. Bunun üzerine Gümrü Anlaşması yapılarak günümüzdeki doğu sınırı çizilmiş oldu. Kars'ın 30.10.1920 tarihinde, Ardahan'ın ise 23.02.1921 tarihinde düşman işgalinden kurtarılmasından sonra 1924 yılına kadar Kars ve Ardahan idari olarak Erzurum Vilayeti'ne bağlı birer sancak statüsünde yapılandırılmıştır (Kırzıoğlu, 1953: 549).

Tablo 8. Erzurum Vilayeti İdari Yapısı (1921 - 1924).

İL	İLÇELERİ	Günümüzdeki Karşıladığı Alan
Erzurum Vilayeti (1921 - 1924) 71.912 km²	1) Bayazıt/Merkez İlçe 2) Erzincan 3) Kars 4) Ardahan	Erzurum İlinin Tamamı Bayburt İli Tamamı Kars İlinin Tamamı Ardahan İlinin Tamamı Iğdır İlinin Tamamı Ağrı İlinin Patnos İlçesi Haricindeki toprakları Artvin İli Yusufeli İlçesi

Kaynak: Karagel, 2010: 51.

6. Cumhuriyet Dönemi İdari Gelişimi

TBMM'nin kuruluşu ile birlikte dört kademeli bir idari yönetim sistemi uygulanmaya başlanmış, mutasarrıflık statüsündeki yerleşmeler vilayet olarak kabul edilmiş, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise köylere ayrılmıştır. 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen ve Osmanlı Devleti sonrası ilk anayasa olarak kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. maddesiyle de (Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup, kazalar da nahiyelerden terekküp eder.) bu idari oluşum yasal zemine oturtulmuştur. Bu ilk düzenlemede vilayet sayısı 71 olarak belirlenmiştir TBMM tarafından oluşturulan bu ilk düzenlemede Kars ve Ardahan, Erzurum Vilayeti'ne bağlı birer kaza olmuştur (TBMM, 2014a).

Cumhuriyetin ilanının ardından 20 Nisan 1924'te kabul edilen Anayasa ile Osmanlı Devleti döneminde de kullanılan kavramların oluşturacağı karışıklıkları önlemek amacıyla vilayetlerin adı il, kazaların ilçe, nahiyelerin ise bucak olarak değiştirilmiştir. En küçük idari üniteyi oluşturan köylerin adı ise değiştirilmemiştir (TBMM, 2014b). (Madde 89- Türkiye, coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir.)

Günümüzde Kars'ta dâhil olmak üzere büyükşehir statüsü dışındaki 51 ilde bu dört kademeli idari yapı devam ettirilmekte olup, sadece 1921-1960 yılları arasında kırsal alanların yönetilmesinde aktif rol üstlenen Bucak diye tabir edilen yönetim üniteleri hukuki varlığını sürdürmekle birlikte 1970'li yıllardan beri mülki idare amiri (Bucak Müdürü) atanmamaktadır. Bu durum bu yönetim ünitelerinin hem personel hem de örgütlenme yönünden tamamen fonksiyonsuz hale gelmesine neden olmuştur. İlçelerde sadece tek bir bucak (Merkez Bucak) olabildiği gibi, Merkez Bucak haricinde bir ya da birden fazla bucak ta olabilir. Araştırma sahasını oluşturan Kars İlinde de 8 Merkez Bucak (1'i il merkezi, 7'si ilçe merkezleri) ve 5 ilçe Alt Kademe Bucağı yer almaktadır (İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014a).

20.04.1924 tarihinde 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılarak "Vilayet Teşkilatı" kabul edilmiş, 71 olan vilayet sayısı 74'e çıkarılmıştır. Bu idari düzenlemeyle Kars ve Ardahan illeri Erzurum'dan ayrılarak müstakil il yapılmıştır. Bu

düzenlemeye göre Kars İli Merkez, Arpaçay, Kağızman ve Sarıkamış ilçelerinden, Ardahan ise Merkez, Çıldır, Merdenik (Göle) ve Posof ilçelerinden oluşmaktaydı. Bu idari düzenleme günümüz idari sınırlarına paralel bir şekilde olup, Kars İli yüzölçümü 10.000 km² civarındaydı (TBMM, 2014b).

1926 yılında 877 sayılı Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu ile Ardahan İli ilçe statüsüne dönüştürülerek ilçeleriyle birlikte Kars'a bağlanmıştır. Bu düzenlemeyle Kars'a bağlı ilçe sayısı 8'e çıkmış (Merkez, Arpaçay, Kağızman, Sarıkamış, Ardahan, Çıldır, Göle, Posof), yüzölçümü ise 15.095 km²'ye ulaşmıştır (Karagel, 2010: 54).

1934 yılında yapılan idari düzenleme ile Bayazıt İline bağlı olan Iğdır ve Tuzluca İlçeleri Kars İline bağlanmıştır. Böylece ilin idari alanı 18.641 km²'ye ulaşmıştır. Bu idari düzenleme ile Kars İli yüzölçümü bakımından Türkiye'nin 8. büyük İli olmuş, bu özelliğini 1992 yılına kadar sürdürmüştür (Resmi Gazete, 1934).

Kars İli idari alanında 1934 yılından 1992 yılına kadar bir değişim olmamakla birlikte bazı yerleşmelerin idari statüsünde değişiklikler olmuştur. Kağızman İlçesinin bir bucağı olan Digor 1953 yılında 6068 sayılı kanunla ilçe yapılmıştır. Sarıkamış İlçesinin bir bucağı olan Selim ise 27 Haziran 1957 tarih ve 7033 sayılı kanun ile ilçe yapılmıştır. 1958 yılında yapılan düzenleme ile Ardahan İlçesinin Hanak Bucağı, 1959 yılında Kars Merkez İlçenin Susuz Bucağı, 1960 yılında Iğdır İlçesinin Aralık (Başköy) Bucağı ilçe statüsü kazanmıştır. Son olarak ta 1987 yılında Arpaçay İlçesinin bir bucağı konumundaki Akyaka (Kızılçakçak) ilçe statüsü kazanmıştır (İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014b: 11-40-49).

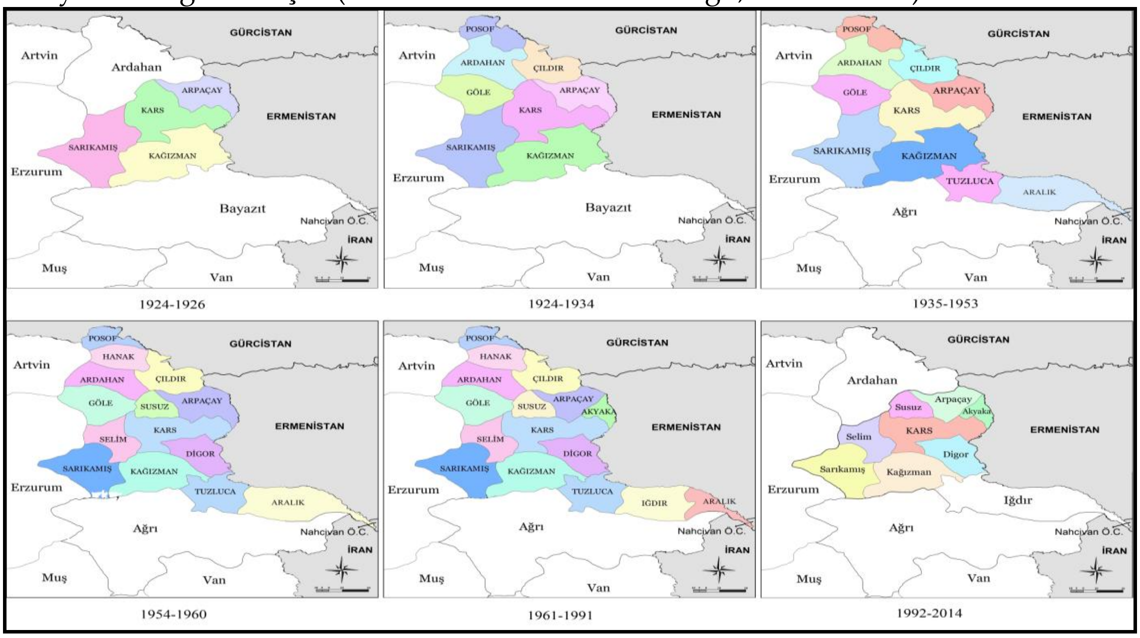
Tablo 9. Cumhuriyet Döneminde Kars İlinde Yapılan İdari Düzenlemeler

İL	İLÇELERİ	İL	İLÇELERİ	İL	İLÇELERİ
Kars (1924 – 1926) 9.939 km²	1) Merkez 2) Arpaçay 3) Kağızman 4) Sarıkamış	Kars (1927 – 1934) 15.095 km²	1) Merkez 2) Arpaçay 3) Kağızman 4) Sarıkamış 5) Ardahan 6) Çıldır 7) Göle 8) Posof	Kars (1935 – 1953) 18.641 km²	1) Merkez 2) Arpaçay 3) Kağızman 4) Sarıkamış 5) Ardahan 6) Çıldır 7) Göle 8) Posof 9) Iğdır 10) Tuzluca
Kars (1954 – 1960) 18.641 km²	1) Merkez 2) Arpaçay 3) Kağızman 4) Sarıkamış 5) Digor 6) Selim 7) Susuz 8) Ardahan 9) Çıldır	Kars (1961 – 1991) 18.641 km²	1) Merkez 2) Arpaçay 3) Kağızman 4) Sarıkamış 5) Digor 6) Susuz 7) Selim 8) Akyaka 9) Ardahan	Kars (1992 – …) 9.939 km²	1) Merkez 2) Arpaçay 3) Kağızman 4) Sarıkamış 5) Digor 6) Selim 7) Susuz 8) Akyaka

	10) Göle 11) Posof 12) Hanak 13) Iğdır 14) Tuzluca 15) Aralık		10) Çıldır 11) Göle 12) Posof 13) Hanak 14) Iğdır 15) Tuzluca 16) Aralık		

Kaynak: İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü İl ve İlçelerin Kuruluş Tarihleri.

Başta 1990'lı yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklar ile geliştirilmesi düşünülen ilişkiler ile yerel siyasetçilerin Kars'ı bölgesel bir merkez yapma amacıyla 27.5.1992 tarih ve 3806 sayılı kanun ile Ardahan ve Iğdır ilçeleri Kars İlinden ayrılarak il statüsü kazanmıştır. Bu idari değişiklik sonucunda ilin idari alanı % 50'ye yakın bir oranda daralarak 1924 yılında ilk oluşturulduğu yüzölçümü olan 9.939 km^{2}'ye kadar gerilemiştir (İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2014b: 11-40).

Harita 2. Cumhuriyet Dönemi Kars İli İdari Gelişimi

7. Kars İlinin İdari Coğrafya Analizi

Ülke arazisinin yönetim kademelerine idari bölünüş, bu bölünüşten oluşan yönetim birliklerine ise yönetim bölgesi ya da idari alan denilmektedir (Doğanay vd., 2011: 25). İdari Coğrafya araştırmalarında idari alanlar genel olarak kentsel ve kırsal idari alanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Araştırmanın bu bölümünde öncelikle Kars İlinin idari durumu bu genel ayrım çerçevesinde ele alınacak; ardından ise ilin güncel idari durumuna ilçeler bazında ayrıntılı olarak yer verilecektir.

7.1. Kentsel İdari Alanlar

Kent kelimesi şehir ile eş anlamlı olmasına karşın genel değerlendirmelerde ülkemizde belediye teşkilatı bulunan yerleşmelerin tümü şehir ya da kasaba ayrımı yapılmaksızın *kentsel yerleşmeler* kabul edilmekte, bu yerleşmelerin içerisinde yer aldıkları idari alana ise *kentsel idari alan* denilmektedir (Özçağlar, 2011: 137; Koday ve Eren, 2008: 242).

Kentsel idari alanların oluşturulmasındaki amaç; belediye hizmetlerinin götürülmesi ve buralarda imarlı yapılaşmanın sağlanmasıdır. Çünkü ülkemizde kentsel idari alan dışındaki yerleşmelerde yapılaşmaya gerekli özen gösterilememektedir (Koday, 2009: 78).

Bu bakımdan belediye sınırları kentsel idari alan sınırlarını oluşturmaktadır. Kanunlarımıza göre büyükşehirler dışındaki belediye sınırlarıyla ilgili iki görev alanı oluşmuştur. Bunlardan biri belediye sınırlarıdır. Belediye Kanununa göre (madde 6) bir yerleşmede belediye sınırları, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile kesinleşen ve 5 yıl boyunca değiştirilemeyen sınırlardır (Resmi Gazete, 2005). Bu sınırlar bir belediye örgütlü yerleşmede mevcuttaki konut ve yerleşim alanlarını, idari ve askeri, ticaret, sanayi, turizm ve ulaşım alanlarını kapsayan, kentsel gelişim alanını içermektedir.

Belediye sınırının haricinde, bu sınırın bir kademe daha ötesini kapsayan belediye mücavir alanı kavramı vardır. İmar Kanununa göre (madde 6) tanımlanmış olan bu alan; imar mevzuatı bakımından belediyelerin kontrol ve sorumluluğu altına verilmiş olan alanlardır (Resmi Gazete, 1985a).

Mücavir alan kelime anlamı olarak komşu alan anlamına gelir. Belediye sınırının yakın çevresini oluşturan ve yapılaşma ile yakın bir gelecekte belediye sınırına dâhil olacak sahaları içermektedir (Özer, 2008: 2). Mücavir alanların belirlenmesindeki temel amaç, belediyelerin olası gelişme alanlarını belirli bir denetim altında tutarak plansız yapılaşmayı önlemektir (Mazı ve Arslan, 2003: 40).

Kars İlinde 1 il merkezi, 7 ilçe merkezi, 2 belde olmak üzere toplam 10 kentsel idari alan bulunmaktadır. İlde bulunan kentsel idari alanların (belediye örgütlü yerleşmeleri) belediye sınırları dikkate alındığında toplamda 37,58 km^2 olduğu görülürken, (bu alan il yüzölçümünün % 0,37'si kadardır.) mücavir alanlar esas alındığında ise toplamda 97,26 km^2 olduğu görülmektedir (Bu alan ise il yüzölçümünün % 1'i kadardır.) Kentsel idari alanlar ilde oransal olarak bu kadar az yer kaplamasına karşın kentsel idari alanlarda toplam nüfus 132.945 olup, nüfus il toplam nüfusunun % 44,18'ini oluşturmaktadır.

Tablo 10. Kars İli Kentsel İdari Alanları ve Özellikleri

İlçe Adı	Belediye	Belediye Türü	Belediye Nüfus	Belediye Teşkilatının Kuruluşu	Mahalle Sayısı	Belediye Yüzölçümü (km²)	Mücavir Alan Yüzölçümü (km²)
Merkez	Kars	İl	77.674	1924	22	18,19	59,02
Akyaka	Akyaka	İlçe	2.081	1972	3	1,51	5,40
Arpaçay	Arpaçay	İlçe	2.844	1927	4	1,51	9,46
Digor	Digor	İlçe	2.725	1953	1	0,49	0,55
Digor	Dağpınar	Belde	3.487	1972	1	1,25	1,42
Kağızman	Kağızman	İlçe	18.493	1926	9	6,80	9,92
Sarıkamış	Sarıkamış	İlçe	17.963	1926	8	3,89	5,99
Selim	Selim	İlçe	5.111	1957	3	1,99	2,47
Susuz	Susuz	İlçe	2.567	1958	3	1,92	2,99
Toplam	-	-	129.458	-	57	37,58	97,26

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010

7.2. Köy İdari Alanları

Türkiye'nin idari bölünüş yapısı içinde tabanı oluşturan ve muhtarlar ile ihtiyar heyetleri tarafından yönetilen köy idari alanları, "belirli bir idari sınırı bulunan ve bu sınırlar içerisinde yer alan sürekli ve dönemlik kır yerleşmeleriyle ekonomik faaliyet sahalarından oluşan, hammadde üretimi (tarım, hayvancılık, ormancılık, avcılık, toplayıcılık) ve evsel sanayi ile ilgili faaliyetlerin egemen olduğu ülkemizin kırsal kesimini oluşturan en küçük idari sahaları" durumundadırlar (Özçağlar, 2005: 6). Bu tanımda vurgulanan husus, idari anlamdaki köyün, herhangi bir coğrafi mekânda yer tutan, sınırları belirli bir yerel yönetim alanı olmasıdır. Belediye ve mücavir alanlar dışında kalan köy idari alanları; *köy yerleşik alan (meskûn) sınırı* ve *köy yerleşik alan dışı* sahalar olmak üzere iki grupta ele alınır. Köy idari alanları yönetsel olarak il ve ilçe özel idare müdürlüklerinin yetki ve sorumluluğu altındadır (Resmi Gazete, 1985b).

Köy için belirtilen nüfus sınırı 2004 yılına kadar (18.03.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu ile 03.04.1930 tarih ve 1580 sayılı eski Belediye Kanunu) 2000 olarak kabul edilmekteyken, 24 Aralık 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5272 sayılı yeni Belediye Kanunu'nun 4. maddesi gereği 5000 ve üzerinde nüfus barındıran yerleşmeler de belediye kurulabilecektir hükmü getirilmiştir (Özçağlar, 2005: 6). Bu yasaya göre eski yıllarda belediye örgütü kurulmuş yerleşmelerin hakkı saklı kalmak üzere bundan sonra nüfusu 5000'e kadar olan yerleşmeler köy olarak nitelendirilmektedir. Bu yasaya paralel 2008 yılında kabul edilen 5747 sayılı kanun ile nüfusu 2000'in altına düşen 862 belde belediyesi 2009 yerel seçimleri öncesinde kapatılmak istenmiş, kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptali sonucunda 862 belde belediyesinden sadece zamanında mahkemeye itiraz etmeyen 7 ve kapatma işlemi mahkeme kararından önce gerçekleşmiş olan 19 belde belediyesi olmak üzere toplam 26'sının kapatılmasına, 832 belde belediyesinin de devam etmesine karar verilmiştir (Tamer, 2009: 2). 2012 yerel seçimleri öncesinde ise 6360 sayılı kanun ile nüfusu 2000'in altında olan 559 belde

belediyesi kapatılmıştır. Bu yasa kapsamında Arpaçay İlçesi Koçköy Beldesi de kapatılarak köy tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür.

Beldelerin yanı sıra ülkemizde nüfusu 2000'in altında olan 53 ilçe merkezi de bulunmakta olup, hatta bu ilçe merkezlerinden 9 tanesinin nüfusu 1000'in altındadır (Özçağlar, 2011: 70). Nüfus miktarı, yerleşme karakteri ve ekonomik faaliyetler açısından nüfusu 2000'in altında olan bu yerleşmelerin çoğu köy karakteri taşımalarına karşın belediye örgütünün bulunması bu yerleşmelerin idari coğrafya açısından *kentsel alan* kapsamında değerlendirilmelerine neden olmaktadır.

Kars İlinde toplam 381 köy idari alanı mevcut olup, bir köy idari alanı içerisinde tek bir yerleşme ünitesi mevcut olabileceği gibi, birkaç daimi yerleşme ve dönemlik yerleşme üniteleri de bulunabilmektedir. Kars İlinde köyler genellikle toplu dokulu ve tek yerleşmeli idari alanlardan (355 köy) oluşmakla birlikte bazı köyler de mahalleli (26 köy) yerleşmelerden oluşmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde yaygın olduğu gibi Kars İlinde de köy idari alanları içerisinde mezra, ağıl, kom gibi dönemlik yerleşmeler bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin bazıları ise zamanla daimi oturulan bir yerleşmeye dönüşmekte ve bir köy veya köy idari alanı içerisinde mahalleleri oluşturmaktadır. Gerek tek yerleşmeli köy idari alanları gerekse mahalleli veya çok yerleşmeli köy idari alanları tek bir muhtar tarafından yönetilmektedir (Koday ve Erhan, 2008: 241-242).

Merkez İlçeye bağlı 72, Akyaka İlçesine bağlı 27, Arpaçay'a bağlı 47, Digor'a bağlı 37, Kağızman'a bağlı 62, Sarıkamış'a bağlı 56, Selim'e bağlı 53, Susuz İlçesi'nin ise 27 köy idari alanı bulunmaktadır. İldeki köylerin toplam nüfusu ise 167.929 olup, bu nüfus il toplam nüfusunun % 55,44'ünü karşılamaktadır. En fazla köy nüfusuna sahip ilçeler Merkez İlçe (33.062), Sarıkamış (30.391) ve Kağızman (28.952) ilçeleridir (TÜİK, 2013).

Köy idari alanı sadece yerleşmenin bulunduğu alanı değil, köy sınırları içerisinde kalan çayır, mera, orman ve tarım alanları gibi çeşitli ekonomik faaliyet kollarını da içermekte olup, köy muhtarı ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilen ve bir ilçeye bağlı en küçük idari ünite alanını oluşturmaktadır (Koday ve Erhan, 2008: 242).

İdari coğrafya bakımından köylerle ilgili en önemli sorunlardan biri köylülerin kendi köy sınırlarının nereye kadar uzandığını bilmemeleridir. Şöyle ki köylerinin yakınında bulunan hazine arazilerini, kendi köylerinin dışında (özellikle komşu köylerde) bulunan tarlalarını, arada başka bir köy yerleşmesi bulunmasına rağmen yayla arazilerini köylerinin sınırları içerisinde düşünmektedirler (Koday ve Erhan, 2008: 242).

İl yüzölçümü içinde belediye örgütlü yerleşmelerin mücavir alan sınırı dışındaki sahalarının köy idari alanı olduğunu kabul edersek Kars İlinde 9841 km^2 gibi geniş bir arazi köy idari sahası kapsamına girer. Bu rakam da il toplam yüzölçümünün % 99 gibi oldukça yüksek bir oranına denk gelmektedir.

Tablo 11. Kars İlinin Demografik ve İdari Bilgileri

İlçe Adı	Nüfus	Yüzölçümü	Nüfus Yoğunluğu (Km²/Kişi)	Belediye Sayısı	Kent Nüfusu	Bucak Sayısı	Köy Sayısı	Köy Nüfusu
Merkez	110.736	1.810	61,18	1	77.674	2	72	33.062
Akyaka	11.563	415	27,86	1	2.081	1	27	9.482
Arpaçay	19.302	1.079	17,88	1	2.844	2	47	16.458
Digor	25.828	1.155	22,36	2	6.212	1	37	19.616
Kağızman	47.445	1.798	26,38	1	18.493	2	62	28.952
Sarıkamış	48.354	1.972	24,52	1	17.963	3	56	30.391
Selim	25.826	1.009	25,59	1	5.111	1	53	20.715
Susuz	11.820	701	16,86	1	2.567	1	27	9.253
Toplam	300.874	9.939	30,27	9	132.945	13	381	167.929

Kaynak: TÜİK ve İl Mahalli İdareler Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir.

7.3. Kars İlinin Mevcut İdari Yapısı

Merkez İlçe, 1.810 km² yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 18,21'ini kaplamaktadır. Sarıkamış İlçesinden sonra yüzölçümü bakımından ilin ikinci büyük ilçesidir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusu 110.736 olup, nüfus yoğunluğu 61,18 km²/kişi'dir. Nüfus miktarı ve yoğunluğu bakımından ilin en büyük ilçesidir. Aynı zamanda 72 köyü ile ilin en fazla köy sayısına sahip ilçesidir (Köylerin 58'i Merkez Bucağına, 14'ü Başgedikler Bucağına bağlıdır.). Nüfusun % 70,14'ü Kars Kentinde (77.674), % 29,86'si ise köylerde (33.062) yaşamaktadır. Kars Merkez İlçe, nüfus miktarına bağlı olarak kentsel idari alanın da ilde en geniş olduğu ilçedir. Belediye sınırları yüzölçümü 18,19 km², mücavir alanı yüzölçümü ise 59,02 km²'dir. Bu miktar toplam ilçe yüzölçümünün % 3,26'sını kapsamaktadır. Belediye teşkilatı 1922'de kurulmuş olup, 23 mahalleden oluşmaktadır.

Akyaka İlçesi, 415 km² yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 4,17'sini kaplamaktadır. Yüzölçümü bakımından ilin en küçük ilçesidir. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede toplam nüfus 11.563 olup, nüfus yoğunluğu 27,86 km²/kişi'dir. Nüfus miktarı bakımından en son sırada olmasına karşın nüfus yoğunluğu bakımından ön sıralardadır. İlçenin 27 köyü olup, (sadece Merkez Bucağı bulunmaktadır.) nüfusun % 18'i Akyaka Kasabası'nda (2.081), % 82'si (9.482) ise köylerde yaşamaktadır. Kentsel idari alanı; belediye sınırları esas alındığında 1,51 km², mücavir alan esas alındığında ise 5,4 km² olup, bu miktar ilçe yüzölçümünün % 1,3'ünü oluşturmaktadır. Akyaka'ya belediye teşkilatı 1972'de kurulmuş olup, 3 mahalleden oluşmaktadır.

Arpaçay İlçesi, 1.079 km² yüzölçümüne sahip olup, İl topraklarının % 10,85'ini kaplamaktadır. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede toplam nüfus 19.302 olup, nüfus yoğunluğu 17,88 km²/kişi'dir. Nüfus miktarı bakımından ilin az yoğun nüfuslu ilçeleri arasındadır. İlçenin 47 köyü olup, (sadece Merkez Bucağı bulunmaktadır.) nüfusun % 14,73'ü Arpaçay Kasabası'nda (2.844), % 85,27'si (16.458) ise köylerde yaşamaktadır. Kentsel idari alanı; belediye sınırları esas alındığında 1,51

km^2, mücavir alan esas alındığında ise 9,46 km^2'dir. Bu miktar toplam ilçe yüzölçümünün % 0,87'sini oluşturmaktadır. Arpaçay'a belediye teşkilatı 1927'de kurulmuş olup, 4 mahalleden oluşmaktadır.

Digor İlçesi, 1.155 km^2 yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 11,62'sini kaplamaktadır. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede nüfus 19.616 olup, nüfus yoğunluğu 22,36 km^2/kişi'dir. Nüfus miktarı ve yoğunluğu bakımından ilde ilçeler arasında ortalardadır. İlçenin 37 köyü olup, sadece Merkez Bucağı bulunmaktadır. İlçedeki en büyük yerleşme 3.487 nüfusuyla Dağpınar Beldesi'dir. Nüfusun % 13,5'i Dağpınar Kasabası'nda yaşamaktadır. Dağpınar'a belediye teşkilatı 1972 yılında kurulmuş olup, belde tek mahalleden oluşmaktadır.

İlçe merkezini olan Digor Kasabası'nın nüfusu 2.725 olup, ilçe nüfusunun % 10,55'ini kapsamaktadır. İlçe toplam nüfusunun % 75,95'i (19,616) ise köylerde yaşamaktadır. Digor'a belediye teşkilatı 1953'te kurulmuş olup, tek mahalleden oluşmaktadır.

Kentsel idari alanı belediye sınırları esas alındığında (Digor ve Dağpınar Kasabaları) 1,74 km^2, mücavir alana göre ise 1,97 km^2'dir. Bu alan ilçe yüzölçümünün % 0,17'sini oluşturmaktadır.

Kağızman İlçesi, 1.798 km^2 yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 18,10'unu kaplamaktadır. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede toplam nüfus 47.445 olup, nüfus yoğunluğu 26,38 km^2/kişi'dir. Yüzölçümü ve nüfus miktarı bakımından ilin büyük ilçeleri arasındadır. İlçenin 62 köyü olup, (40'ı Merkez Bucağına 22'si ise Kötek Bucağına bağlıdır.) nüfusun % 39'u Kağızman Kentinde (18.493), % 61'i (28.952) ise köylerde yaşamaktadır. Kentsel idari alanı belediye sınırları esas alındığında 6,80 km^2, mücavir alana göre ise 9,92 km^2'dir. Bu miktar toplam ilçe yüzölçümünün % 0,55'ini oluşturmaktadır. Kağızman'a belediye teşkilatı 1923'te kurulmuş olup, 9 mahalleden oluşmaktadır.

Sarıkamış İlçesi, 1.972 km^2 yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 19,85'ini kaplamaktadır. İlin yüzölçümü bakımından en büyük ilçesidir. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede toplam nüfus 48.354 olup, nüfus yoğunluğu 24,52 km^2/kişi'dir. Nüfus bakımından Kars Merkez İlçe'den sonra en büyük ilçedir. İlçenin 56 köyü olup, (12'si Merkez Bucağına, 16'sı Karaurgan Bucağına, 28'i ise Karakurt Bucağına bağlıdır.) nüfusun % 37,14'ü Sarıkamış Kentinde (17.963), % 62,86'sı (30.391) ise köylerde yaşamaktadır. Kentsel idari alanı; belediye sınırları esas alındığında 3,89 km^2, mücavir alana göre ise 5,99 km^2'dir. Bu miktar ilçe yüzölçümünün % 0,30'ini oluşturmaktadır. Sarıkamış'a belediye teşkilatı 1923'te kurulmuş olup, 8 mahalleden oluşmaktadır.

Selim İlçesi, 1.009 km^2 yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 10,15'ini kaplamaktadır. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede toplam nüfus 25.826 olup, nüfus yoğunluğu 25,59 km^2/kişi'dir. Nüfus miktarı, yoğunluğu ve yüzölçümü bakımından ilde ilçeler arasında orta sıralardadır. İlçenin 53 köyü olup, (sadece Merkez Bucağı bulunmaktadır.) nüfusun % 19,80'u Selim Kasabası'nda (5.111), % 80,20'si

(20.715) ise köylerde yaşamaktadır. Kentsel idari alanı; belediye sınırları esas alındığında 1,99 km², mücavir alana göre ise 2,47 km²'dir. Bu miktar toplam ilçe yüzölçümünün % 0,24'ünü oluşturmaktadır. Selim'e belediye teşkilatı 1957'de kurulmuş olup, 3 mahalleden oluşmaktadır.

Susuz İlçesi, 701 km² yüzölçümüne sahip olup, il topraklarının % 7,05'ini kaplamaktadır. 2013 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ilçede toplam nüfus 11.820 olup, nüfus yoğunluğu 16,86 km²/kişi'dir. Nüfus miktarı, yoğunluğu ve yüzölçümü bakımından son sıralardadır. İlçenin 27 köyü olup, (sadece Merkez Bucağı bulunmaktadır.) nüfusun % 21,71'i Susuz Kasabası'nda (2.567), % 78,29'u (9253) ise köylerde yaşamaktadır. Kentsel idari alanı; belediye sınırları esas alındığında 1,92 km², mücavir alana göre ise 2,99 km²'dir. Bu miktar ilçe yüzölçümünün % 0,42'sini oluşturmaktadır. Susuz'a belediye teşkilatı 1959'da kurulmuş olup, 3 mahalleden oluşmaktadır.

Tablo 12. Kars İlinin Demografik ve İdari Bilgileri

İlçe Adı	Nüfus	Yüzölçümü	Nüfus Yoğunluğu (Km²/Kişi)	Belediye Sayısı	Mahalle Sayısı	Kent Nüfusu	Bucak Sayısı	Köy Sayısı	Köy Nüfusu
Merkez	110.736	1.810	61,18	1	23	77.674	2	72	33.062
Akyaka	11.563	415	27,86	1	3	2.081	1	27	9.482
Arpaçay	19.302	1.079	17,88	1	4	2.844	1	47	16.458
Digor	25.828	1.155	22,36	2	2	6.212	1	37	19.616
Kağızman	47.445	1.798	26,38	1	9	18.493	2	62	28.952
Sarıkamış	48.354	1.972	24,52	1	8	17.963	3	56	30.391
Selim	25.826	1.009	25,59	1	3	5.111	1	53	20.715
Susuz	11.820	701	16,86	1	3	2.567	1	27	9.253
Toplam	300.874	9.939	30,27	9	55	132.945	12	381	167.929

Kaynak: TÜİK ve İl Mahalli İdareler Müdürlüğü Verilerinden Düzenlenmiştir.

Tartışma

Sovyet Rusya, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden duyduğu rahatsızlık sonrasında 19 Mart 1945 günü 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nı tek taraflı feshederek Boğazlar üzerinde savunma hakkı istediklerini bunun yanı sıra Kars ve Ardahan'ı geri istediklerini Türk Hükumetine bildirmiştir (Ertem, 2010: 266).

Sovyet Rusya bu talebi Soğuk Savaş dönemi boyunca ara ara yinelemiştir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonundan iki kutuplu dünya düzeninin devam ettiği 90'lı yılların başına kadar Kars-Ardahan yöresi olası NATO-Varşova paktı savaşı için doğal savaş alanı olarak kabul edilmiştir. Bu durum haliyle bölgeye olan hem kamu ve özel sektör yatırımlarını önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

Başta yükselti ve iklim koşulları olmak üzere Kars ve çevresinin sahip olduğu coğrafi koşullar ekonomik faaliyetlerin sınırlı olarak icra edilmesine neden olmaktadır. Söz konusu bu olumsuzluklar sosyo-ekonomik gelişmişlik ve yaşanılabilirlik açısından Kars'ı Türkiye illeri içinde geri sıralara koymaktadır. Kars cumhuriyet tarihi boyunca en fazla göç veren iller arasında yer alır.

1924 yılında il statüsü kazanan Kars İlinin Cumhuriyet sonrası idari gelişimi incelendiğinde 1926 yılında Ardahan'ın ilçeleriyle birlikte ve 1934 yılında ise Beyazıt İlinin Kulp (Tuzluca) ile Iğdır İlçelerinin dâhil edilmesiyle ilin yüzölçümü 18.641 km^{2}'ye ulaşmıştır. Bu idari düzenleme ile Kars İli yüzölçümü bakımından Türkiye'nin 8. büyük ili olmuştur.

Başta 1990'lı yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklar ile geliştirilmesi düşünülen ilişkiler ile yerel siyasetçilerin Kars'ı bölgesel bir merkez yapma amacıyla 1992 yılında Ardahan ve Iğdır ilçeleri Kars İlinden ayrılarak il statüsü kazanmıştır. Bu idari düzenleme ilin yüzölçümünü % 50'ye yakın bir oranda daraltarak 1924 yılında ilk oluşturulduğu yüzölçümü olan 9.939 km^{2}'ye kadar geriletmiştir.

Bu değişim sonunda 15 olan ilçe sayısı 8'e kadar gerilemiş, 400'ün üzerinde kırsal yerleşme Kars İlinden ayrılmıştır. Ardahan ve Iğdır'ın il olması Kars İline bölgesel cazibe özelliği katmamıştır. Bunun en önemli nedeni Kars İlinin merkezini oluşturan Kars Kentinin ulaşım ağı anlamında merkezi özellik taşımamasıdır.

Bilindiği üzere bir yerin hinterlandının gelişmesi ya da etki bölgesinin oluşmasında en önemli faktörlerden biri sahip olduğu ulaşım ağlarıdır. Iğdır İli, büyükşehirlerin yer aldığı Türkiye'nin batısı ile ulaşımı Aras Vadisi üzerinden (Kars kentine girmeden) yapmaktadır. Bir sınır ili olan Iğdır, Nahcivan'a açılan Dilucu Kapısı'na sahip olup, aynı zamanda İran'a ulaşımı sağlayan Türkiye'nin doğudaki en büyük kara sınır kapısı olan Doğubayazıt-Gürbulak kapısına da oldukça yakın bir konumdadır. İl olduktan sonra hızla gelişen Iğdır nüfus olarak % 40'ın üzerinde bir büyüme göstermiştir (35.858'den 84.000'e ulaşmış).

Ardahan başta ticaret olmak üzere Kars ile ilişkilerini Iğdır'a göre daha yoğun yürütmesine karşın Türkiye'nin batısı ile ulaşımı daha çok Göle-Oltu üzerinden yapmaktadır. Dolayısıyla bu idari düzenleme Kars İlinin gelişimini olumsuz etkilemiştir.

Bölgesel merkez olması ve bu yolla gelişmesi amacıyla yapılan idari düzenleme sonucunda Kars'a bölgesel nitelikte hizmet verebilecek kurum olarak DSİ, Karayolları, TÜİK bölge müdürlükleri, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Serhat Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Kamuya ait diğer bölge müdürlüklerinin kurulamaması Kars ve çevresinin hem mekânsal hem de nüfus olarak büyük bir saha olmamasından kaynaklanmaktadır.

Kars İli Ermenistan ile dış ticarete kısmen müsait bir konumdadır. Akyaka İlçesi üzerinden Ermenistan'ın ikinci büyük kenti Gümrü'ye kara ve demiryolu (Doğukapı Sınır Kapısı) ile ulaşım bulunmaktadır. SSCB'nin dağılmasıyla başlayan ve Ermenilerin Yukarı Karabağ'ı işgaliyle sonuçlanan Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nda Azerbaycan'a destek için 1993 yılında Türkiye Ermenistan'la olan tüm sınır kapılarını kapatmıştır. Gerçi Ermenistan ile sınır kapıları açık olsa dahi ulaşım açısından konumu ve ulaşım ağı nedeniyle Kars İli yeterince yararlanamayabilir. Ermenistan nüfusunun

2/3'ü Erivan ve çevresinde yaşamaktadır. Bu nedenle bu düzenlemeden konumu nedeniyle Alican Sınır Kapısı'na sahip olan Iğdır İli daha çok yararlanacaktır.

İlde kentsel idari alan kaynaklı önemli bir sorun tespit edilememiştir. İlin tek beldesi Dağpınar Kasabası'nda ilçe olma beklentisi bulunmaktadır. Ayrıca nüfusların ilin ilçe merkezlerinden büyük olan Merkez İlçeye Bağlı Halefoğlu Köyü ile Digor İlçesinin Kocaköy Köyü'nde de belde olma beklentisi bulunmaktadır. 2011 yılında kapatılan Arpaçay İlçesi Koçköy Beldesi ile Arpaçay'a uzaklıktan yakınan Doğruyol Köyü'nde de belde olma beklentisi söz konusudur.

İlin güneyinde Aras Vadisi'nde bulunan Kağızman İlçesi ticari ilişkilerini Kars Kentinden ziyade Erzurum ve Iğdır'la yürütmektedir. Bu durum Kars-Kağızman arasının jeomorfolojik özellikleriyle ilgilidir. Kağızman-Kars arası ulaşım 2020 rakımlı Paslı Geçidi üzerinden yapılmaktadır. Özellikle kış mevsiminde ulaşım güçlükle sağlanmaktadır. Buna karşın Iğdır ve Erzurum'a ulaşım vadi üzerinden önemli bir engele takılmadan kolaylıkla yapılabilmektedir. Iğdır'ın il olduktan sonra gösterdiği gelişim son dönemlerde Kağızman'ın Iğdır'a bağlanması konusunda tartışmaları gündeme getirmiştir.

Araştırma sahasında köy idari alanlarıyla ilgili önemli bir sorun bulunmamaktadır. Iğdır ve Ardahan'ın il yapıldığı en son idari düzenlemede Kars-Ardahan sınırında bulunan bazı köyler Ardahan'a bağlanmak istememiştir. Örneğin Çıldır Gölü'nün güneyinde bulunan köyler başta Ardahan'a bağlanmış ancak köylülerin itirazı üzerine yapılan referandumla Arpaçay İlçesine bağlanarak Kars İline dâhil edilmiştir. Günümüzde bazı köyler başta ulaşım imkânları nedeniyle bağlı oldukları ilçeden ayrılarak başka bir ilçeye bağlanma talebinde bulunmaktadır. Bu tür talepler il genel meclisince değerlendirilerek düzenlemeler yapılmaktadır. En son 2011 yılında Kağızman İlçesi'ne bağlı Oluklu Köyü, Selim İlçesi'ne bağlanmıştır. Bu tür düzenlemelerde küçük çaplı idari değişiklikler yapılmaktadır.

Demir İpek Yolu olarak adlandırılan Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattının kurulması ve buna bağlı olarak lojistik köy vb. yatırımların yapılması, Gürcistan'a bağlanan Türkgözü Sınır Kapısı'nda yapılan yol iyileştirme çalışmaları ile yapımı devam eden Aktaş Sınır Kapısı ve Canbaz Demiryolu Sınır Kapısı tamamlanması hem Ardahan hem de Kars'ın ulaşım ağının gelişmesini sağlayacaktır. Bu tür yatırımlar bölgesel idari merkez olması amacıyla yapılan idari düzenlemeyle kör nokta konumuna gelen Kars İlinin ulaşım kaynaklı gelişim sorunlarının giderilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arınç, K. (2011). Doğal, İktisadi, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye'nin Bölgeleri, Cilt: I. Biyosfer Araştırmaları Merkezi Coğrafya Araştırmaları Serisi, Erzurum.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, (2010). Ardahan-Kars-Iğdır-Ağrı Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Plan Açıklama Raporu, Ankara.

D.İ.E. (Devlet İstatistik Enstitüsü). 1927-1997 yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, Ankara.

Darkot, B. (1961). ''Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerine Düşünceler'', İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, 6, 2, 35-46.

Demirel, M. (2008). ''Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra) '', Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 37, 247-258.

Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin, İ. F. (2011). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Pegem Akademi Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

HGK (Harita Genel Komutanlığı). 2014, İl ve İlçe Yüzölçümleri. (http://www.hgk.msb.gov.tr/hgk/uygulamalar/haritauygulama/il_ilce_alanlari.pdf 24.04.2014).

İçişleri Bakanlığı, (1976). ''Mülki İdare Bölümleri'', İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yay., Seri:1, Sayı:11, Ankara.

İller İdaresi Genel Müdürlüğü (2014a). Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri, (http://www.illeridaresi.gov.tr/ 28.04.2014).

İller İdaresi Genel Müdürlüğü (2014b). İl ve İlçe Kuruluş Tarihleri Envanteri, (http://www.illeridaresi.gov.tr/ 29.04.2014).

İnbaşı, M. (2006). ''XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Eyaleti ve İdarecileri'', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, VII, 1, 77-94.

Karagel, H. (2010) ''Tarihsel Süreç İçerisinde Doğu Anadolu Bölgesindeki Mülki Yönetim Alanlarının İdari Coğrafya Analizi'', Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 6/1, 41-62.

Kırzıoğlu, M. F. (1953). Kars Tarihi,Işık Matbaası, İstanbul.

Koday, Z. (2009). ''İdari Coğrafya Özellikleri Bakımından Aziziye Metropol İlçesi'', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 2, 67-80.

Koday, Z. (2009). ''İdari Coğrafya Özellikleri Bakımından Aziziye Metropol İlçesi'', Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 2, 67-80.

Koday, Z., Erhan, K. (2008). ''Erzurum İlinin İdari Coğrafya Analizi'', Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 41, 231-248.

Mazı, F., Arslan, N. T. (2003). ''Şehirleşme Sürecinde Mücavir Alan Uygulamalarının Hukuk ve Planlama Açısından Değerlendirilmesi'', C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4, 2, 39-56.

MSB Harita Genel Müdürlüğü, (1973). Yeni Türkiye Atlası, Ankara.

Özcağlar, A. (2005). ''Türkiye'de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi'', Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi, 3, 1, 1-25.

Özcağlar, A. (2011). İdari Coğrafya. Ümit Ofset Basım, Ankara.

Özcan, K. (2005) ''Ortaçağda Anadolu'nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdarî Birimleri'', Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi, 3,1, 73-99.

Özer, M. N. (2008). ''Mücavir Alan Tekliflerine İlişkin Kılavuz'', Bayındırlık ve İskân Bakanlığı İle Belediyeler Dergisi, Sayı: 36, 1-5.

Resmi Gazete, (1934). 2500 sayılı Bayazıt Vilâyetine Bağlı Iğdır ve Tuzluca Kazalarının Kars Vilâyetine ve Muş Vilâyetine Bağlı Malazgirt Kazasının da Bayazıt Vilâyetine Bağlanmaları Hakkında Kanun, Ankara.

Resmi Gazete, (1985a). 3194 Sayılı İmar Kanunu, Ankara.

Resmi Gazete, (1985b). Plansız Alanlar Tip İmar Yönetmeliği, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Ankara.

Resmi Gazete, (2005). 5393 Sayılı Belediye Kanunu, Ankara.

Sanal, R. (1997). ''Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Desenindeki Değişmeler'', Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, 6, 22, 173-200.

Tamer, M (2009). Belediyelerde Son Durum, (http://www.mustafatamer.com/mtyaziyor/habergoster.asp?id=169 01.05.2014).

TBMM, (2014a). Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10. Maddesi, (http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm 02.05.2014).

TBMM, (2014b). 1924 Anayasası 89. Maddesi, (http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm 03.05.2014)

Tönük, V. (1945). Türkiye'de İdare Teşkilatının Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Dahiliye Vekaleti Yay., Kanaat Basımevi, Seri: III/1, Ankara.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). 2014, ADNKS 2013 yılı Nüfus Sayımı Sonuçları, (http://TÜİKapp.TÜİK.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul 04.05.2014).

Yazıcı, H., Koca, N., Koca, M. K. (2010). Coğrafi Faktörlerin Mülki Yapılanma Üzerindeki Etkilerine Bir Örnek: Afyonkarahisar İli. Amme İdaresi Dergisi, 43, 109-124.

Yürüdür, E., Başıbüyük, A. (2002). ''Orta Kelkit Yöresinde İdari Yapılanmadan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri'', Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22, 1, 83-97.